ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261,SJIF 2022-2.889,
2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

THE MULTIDISCIPLINARY JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY

VOLUME-5, ISSUE-10

MONOGENETIK SO‘RG‘ICHLILAR (MONOGENEA)

Nasriyeva Rayxona
Buxoro davlat Pedagogika inisituti Biologiya yo’nalishi talabasi
nutffulayevarayxona@gmail.com

ANNATATSIYA: Monogenetik so’rg’ichlilarning tuzilishi ko’payish va rivojlanish sikli. Jinsiy ko’payish. Monogenetik so’rg’ichlilar tanasi asosan tasmasimon,uzum shaklida bo’ladi .Exinakokning hayot shakli rivojlanish tarixi,jinsiy ko’payish sikli.

KALIT SO’ZLAR: Monogenetik so‘rg‘ichlilar (Monogenea), Keng Lentasimon (Dactylogyrus), Ligula, Xeminolepis, Exinokok (Echinococcus),

АННОТАЦИЯ: Строение моногенетических млекопитающих, их репродуктивные и циклы развития. Половое размножение. Тело моногенетических простейших в основном лентовидное, виноградовидное. Жизненная форма эхинококка — история развития и половой цикл размножения.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: Monogenea, Dactylogyrus, Ligula, Cheminolepis, Echinococcus.

ANNOTATION: Structure, reproduction, and developmental cycle of monogenetic flukes. Sexual reproduction. The body of monogenetic flukes is mainly ribbon-like or grape-shaped. The life cycle and developmental history of *Echinococcus*, including its sexual reproduction cycle.

KEYWORDS: Monogenetic flukes (*Monogenea*), *Dactylogyrus*, *Ligula*, *Heminolepis*, *Echinococcus*.

KIRISH

Monogenetik so‘rg‘ichlilar (Monogenea) – bu so‘rg‘ichlilar (parazitlar) guruhiga mansub, turli baliq va boshqa suvsiz hayvonlarda yashaydigan parazit turlardir. Ular asosan baliqlarda, ba’zan amfibiyalar va umurtqasizlarda ham uchraydi. Monogenetik so‘rg‘ichlilarning asosiy xususiyatlaridan biri, ularning rivojlanish siklida faqat bitta mezbon ishtirok etishi. Ushbu guruhda taxminan 1 000 ga yaqin tur mavjud. Monogeneyalar , monogenetik so‘rg‘ichlilar, ko‘p so‘rg‘ichlilar (Monogenea) — yassi chuvalchanglar tipiga mansub sinf. Uzunligi 0,2— 3 sm. Ektoparazitlar. Asosan, baliklar terisi va jabralarida, ba’zan suvda va quruqlikda yashovchilar hamda sudralib yuruvchilar (toshbaqalar) ichki organlarida parazitlik qiladi. Tanasining keyingi qismida yopishuvchi diski bulib, unda turli xil yopishuv organlari (ilmoklar, klapanlarga uxshash so‘rg‘ichlar) joylashgan. Ogzi tanasining oldingi qismida. Ichagi xaltasimon yoki shoxlangan. Ayirish sistemasi protonefridiy tipida, ayirish teshiklari tanasining 2 yonida. Germafrodit, qo‘shiluv organlari bor. Tu-xum qo‘yadi, ba’zan tirik tug‘adi. Odatda, nayel gallanmasdan ko‘payadi (baqa ko‘p surg‘ichlisi bundan mustasno). Erkin yashovchi lichinkasi 10—16 ilmoqchalar bilan qurollangan bo‘lib, yangi xo‘jayinni zararlaydi. 200 ga yaqin turi ma’lum. Bir qancha turlari yosh baliqlarni zararlab, yoppasiga qirib yuboradi. Mahalliy baliqchilik xo‘jaliklariga katta ziyon keltiradi.

Monogenetik So‘rg‘ichlilarning Tuzilishi

Monogenetik so‘rg‘ichlilar oddiy tuzilishga ega bo'lib, ko'pchiligi bir nechta murakkab organlarga ega emas. Ularning tanasi ko'pincha tasmasimon, uzum shaklida bo'lib, bir nechta qismlardan tashkil topadi. Har bir qismining o'ziga xos vazifasi bor va ular parazitlik hayot tarziga moslashgan.

1. Bosh (Hed) va Ba’zida Emish Organlari: Bosh qismida asosan so‘rg'ichlar yoki emish organlari joylashgan. Ular mezbonning terisiga yoki organlariga birikib, parazitning oziqlanishini ta’minlaydi.

ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261,SJIF 2022-2.889,
2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

VOLUME-5, ISSUE-10

2. Trups (Tanasi): Trups qismi uzun, tasmasimon shaklga ega bo'lib, bu qismda parazitlik qilish uchun zarur bo'lgan barcha tizimlar joylashadi. Tanada asosan nerv tizimi, oshqozon-ichak tizimi va reproduktiv organlar mavjud.

3. Reproduktiv Orglar: Monogenetik so‘rg‘ichlilarning reproduktiv tizimi ko'pincha yaxshi rivojlangan bo'lib, ularning ko'payishi juda samarali va tezdir. Ko'plab turlarda jinsiy va jinsiy bo'lmagan ko'payish jarayonlari mavjud.

Monogenetik So‘rg‘ichlilarning Turlari

Monogenetik so‘rg‘ichlilarning asosiy vakillari quyidagilardir:

1. Keng Lentasimon (Dactylogyrus): Keng lentasimonlar (Dactylogyrus) baliqlarning qizil qon hujayralari bilan oziqlanadigan parazitlardir. Ular baliqlarning qizil qon hujayralarini emish orqali oziqlanadi, va baliq organizmiga turli zararlar yetkazadi. Ko'plab turlar baliqning bo'yin, qorin, siydik yo'li va boshqa tizimlarida joylashadi. Ular parazitlik qilish uchun mezbonning terisiga yoki boshqa organlariga yopishib oladi.

2. Ligula: Ligula turi monogenetik so‘rg‘ichlilarning eng keng tarqalganlaridan biridir. Ushbu tur o'zining tasmasimon uzun tanasi bilan ajralib turadi va asosan baliqlarda uchraydi. Ligula baliqlarning ichaklariga joylashib, ular bilan oziqlanadi.

3. Xeminolepis: Xeminolepis monogenetik so‘rg‘ichlilarning yana bir vakili bo'lib, odatda baliqlarning yuzi yoki og'iz qismlariga joylashadi. Bu parazitlar baliqlarning oziqlanish jarayonini buzadi va ular orqali tarqaladigan kasalliklarni keltirib chiqaradi.

4. Exinokok: Exinokok (Echinococcus) asosan baliqlarda, suvsiz hayvonlarda va ba’zi umurtqasizlarda uchraydi. Bu turda parazitning rivojlanish sikli o'ziga xos bo'lib, ular mezbonlarning ichaklarida rivojlanadi va keyin yangi mezbonlarga tarqaladi.

Ko'payish va Rivojlanish Sikllari

Monogenetik so‘rg‘ichlilarning ko'payish va rivojlanish sikli juda xilma-xildir. Ular ko'plab turli yo'llar bilan ko'payishadi:

1. Jinsiy Ko'payish: Ba’zi monogenetik so‘rg‘ichlilar jinsiy ko'payish yo'li bilan ko'payadi. Ular o'zlarining reproduktiv tizimlari yordamida spermatozoid va tuxumdan yangi individlar hosil qiladi. Ko'plab turlarda bir nechta ayol va erkak individlar mavjud bo'lib, ular turli joylarda jinsiy aloqada bo'lishadi.

2. Jinsiy Bo'lmagan Ko'payish: Ko'pgina monogenetik so‘rg‘ichlilar jinsiy bo'lmagan ko'payishni amalga oshiradi. Bu jarayonda o'simlikda yoki baliqlarda yangi indivitlar paydo bo'ladi va ular yangi parazitlar sifatida rivojlanadi. Bu ko'payish turi tez va samarali bo'lib, turli muhitlarga tezda tarqalish imkonini beradi.

3. Rivojlanish Sikli: Monogenetik so‘rg‘ichlilarning rivojlanish sikli odatda oddiydir, chunki ular faqat bitta mezbonda rivojlanadi. Dastlabki bosqichda ularning lichinkalari tuxumdan chiqadi va birinchi darajali hayot aylanishiga kiradi. Bu lichinkalar tezda baliqning tanasiga yopishadi va o'sha yerda rivojlanishni boshlaydi. So'ngra ular o'zlarining reproduktiv tizimlarini rivojlantirib, yangi tuxumlarni hosil qiladi.

Monogenetik So‘rg‘ichlilarning Tibbiy va Ekologik Ahamiyat

Monogenetik so‘rg‘ichlilar, baliqlarga nisbatan zararli bo'lishi mumkin, chunki ular baliqlarning sog'lig'iga ta'sir qiladi. Ularning mavjudligi baliq fermalari va tabiiy baliq populatsiyalarining sog'lig'iga jiddiy xavf tug'diradi. Shuningdek, ular baliqlarda kasalliklar va yallig'lanishlarga olib kelishi mumkin.

ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261,SJIF 2022-2.889,
2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

VOLUME-5, ISSUE-10

Ekologik nuqtai nazardan, monogenetik so‘rg‘ichlilar muayyan ekologik tizimlar va baliqlarning biologik zanjirlarida muhim rol o'ynaydi. Ular ekologik tenglikni saqlashda va baliq populatsiyalarining boshqarilishida o'z hissalarini qo'shadi.

Xulosa

Monogenetik so‘rg‘ichlilar, baliq va boshqa suvsiz hayvonlarda uchraydigan, juda xilma-xil tuzilishga ega bo'lgan parazitlar guruhidir. Ularning rivojlanish sikllari va ko'payish jarayonlari murakkab bo'lib, ularning ekologik va iqtisodiy ahamiyati katta. Bu guruhni o'rganish, baliqchilikda zararli ta'sirlarning oldini olish va ularning tabiiy tarqalishiga doir ilmiy tushunchalarni shakllantirishda muhim ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO’YXATI

1. Жураев Ш. Ж. (2007). *Parazitologiya va invazion kasalliklar*. Toshkent: O‘zbekiston Milliy Universiteti nashriyoti.
2. Касымов Х. М., Жураев Ш. Ж. (2001). *Veterinariya parazitologiyasi*. Toshkent: O‘zbekiston davlat nashriyoti.
3. Рахматов Т. Р., Абдуллаев Н. Х. (2015). Hayvonlarda parazitar kasalliklar va ularni nazorat qilish. Toshkent: Fan.
4. Абдуллаев Н. Х. (2010). *O‘zbekiston faunasidagi parazit chuvalchanglar*. Toshkent: Fan va texnologiya.
5. Назаров Б. Р., Юсупов Ш. (2018). Biologiya fanidan amaliy mashg‘ulotlar: Parazitlar va ularning hayot sikllari. Toshkent: TDPU nashriyoti.
6. Бобомуродов Ш. Ш. (2016). O‘zbekistonda tarqalgan parazitar kasalliklarning ekologik xususiyatlari. *O‘zbekiston biologiya jurnali*, №3, 45–52.
7. Жумаев А. А. (2012). Baliqlarda uchraydigan Monogenea tipiga mansub parazitlar va ularning tarqalishi. *Fan va hayot*, №4, 33–37.